

Siposné dr. Kecskeméthy Klára¹

Az 1755. évi lisszaboni földrengés²

Rezümé

Hatalmas földrengés rázta meg Lisszabont 1755. november 1-jén. Kétszázhatvan évvel ezelőtt a földrengés lerombolta a városközpont nagy részét és jelentős számú emberáldozatot követelt. A földrengés után cunami és tűzvész pusztította a várost, majd rablók, fosztogatók, gyilkosok tartották rettegésben a túlélőket. Az eseményről szemtanúk beszámolói állnak rendelkezésre. A város újjáépítésében jelentős szerepet töltött be Pombal márki. Ez volt az első modernkori humanitárius segítségnyújtási akció, Európa nagyhatalmai, anyagi-és pénzügyi segítséget nyújtottak a portugáloknak. A rémhírek és a pánik megakadályozása érdekében a tömegtájékoztatást és kommunikációt ellenőrzés alatt tartották, hiteles és pontos sajtóhíreket adtak ki. A lisszaboni földrengés volt az első tudományosan tanulmányozott katasztrófa, amely a modern szeizmológia és földrengés-előrejelzés megszületéséhez vezetett. A cikkben a szerző bemutatja a földrengést, annak hatásait és következményeit, különös tekintettel Lisszabonra, valamint az Atlanti-óceán part menti területeire, a károkozás nagyságát és a komplex természeti katasztrófa tanulságait.

Kulcsszavak: 1755-es lisszaboni földrengés, természeti katasztrófa, cunami, Pombal márki

Resume (The 1755 Lisbon earthquake)

A major earthquake shook Lisbon in the morning of November 1, 1755. Two hundred and sixty years ago, a powerful earthquake ruined most of the city centre, killed a significant number of its residents. After the earthquake tsunami and fire destroyed the city, and robbers, plunderers, killers terrorized the survivors. Eyewitness accounts of the incident are available. In the city's redevelopment Marquis of Pombal played a major role. It was the first modern-day humanitarian aid action; Europe's major powers sent material and financial assistance to the Portuguese. In order to prevent the panic and rumors they controlled the mass media and communication, credible and accurate news reports were issued. The Lisbon earthquake was the first scientifically studied disaster that led to the birth of modern seismology and earthquake engineering. The article describes the earthquake, its effects and consequences, in particular on Lisbon, as well as coastal areas of the Atlantic Ocean, the magnitude of the damage and the lessons learned from this complex natural disaster.

Keywords: Lisbon Earthquake of 1755, natural disaster, tsunami, Marquis of Pombal

---

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Művelési Támogató Tanszék
Email: siposne.kecsekemethy.klara@uni-nke.hu

² Bírálta: Dr. Hornyacsek Júlia, egyetemi docens, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, email: hornyacsek.julia@uni-nke.hu

BEVEZETÉS

A tanulmányban egy történelmi pillanatot, egy természeti katasztrófát és annak következményeit mutatom be, amely nem csak a portugál fővárost, de Európát is megrengette, és alapjaiban változtatta meg az emberek gondolkodását a természetről, a természeti folyamatokról, a károk felszámolásáról, a megelőzés módszereiről és a szolidaritásról.

Habár az emberiség történelme során számtalan földrengés és cunami pusztított mégis bizonyos események miatt került be a köztudatba és az érdeklődés középpontjába.³ A cunamik száma évente átlagosan 10-15-re tehető, de ezek egy részét csak műszerekkel lehet mérni és érzékelni. 2004. december 26-án egy Indonézia közelében történt nagyon erős víz alatti földrengést követően alakult ki cunami, amely Ázsia délkeleti és déli részén, valamint Afrika keleti részén nagyon jelentős károkat okozott. Több mint 200 ezer ember halt meg. Indonéziában egyébként sem ritka események, az elmúlt évszázadok során több mint 30 olyan cunami volt, amely 50.000-nél is több emberéletet követelt.

A 2011. március 11-ei tóhokui földrengés, majd azt követő cunami pusztítása, a Fukushimai atomerőműben okozott súlyos nukleáris üzemzavar és balesetsorozat megrázta a világot, a hírügynökségek percről-percre tudósítottak a természeti katasztrófáról, és a következményeiről. Az emberekben tudatosult a természeti erőkkel szembeni kiszolgáltatottság érzése, egyre nagyobb figyelem és érdeklődés övezte a jelenségeket. Voltak azonban az emberiség történelme során sorsfordító természeti katasztrófák korábban is. A portugál főváros egyike volt Európa legszebb és leggazdagabb városainak. Épületeiben a mór, a reneszánsz, a gótika pazar stílusai ötvöződtek. Lakóinak száma meghaladta a 275 ezret. Ezt a sokszínűséget pusztította el mindenszentek napján az a drámai földrengés, amelyet pusztító tengerrengés és hatalmas tűzvész követett. Ez a kataklizma a modernkori európai civilizáció történetében a mai napig mély nyomokat hagyott.

A földrengés epicentruma Portugália legnyugatibb pontjától (Cabo de São Vicente) nyugat-délnyugati irányban mintegy 200 kilométerre, az Atlanti-óceánban volt. A törésvonal két gigantikus, tektonikus lemez (Eurázsiai, Afrikai) találkozási szejmológiai időzített bomba volt. 1755. november elsején az egyik lemez hirtelen a másik alá csúszott, a függőleges elmozdulás nagyjából 10 méter lehetett.⁴ A földrengés kettőszázadik évfordulójára kiadott könyvében T. D. Kendrick az alábbiakat írta: „*A lisszaboni földrengés alig tíz percig tartott. 9 óra 30 perckor kezdődött 1755. november 1-jén szombat mindenszentek napján.*”⁵

A földrengés meglepte az éppen ébredező város lakóit, lefolyása gyors és intenzív volt. A rengések pusztításából és kiterjedéséből a szakértők arra következtetnek, hogy erőssége elérhette a Richter-skála szerinti 8,5-os értéket, amely az európai történelem

---

³ Legkorábban i.e. 479-ben írták le a szökőár jelenségét az Égei-tenger északi részén. 1883. augusztus 27-én a Krakatau vulkán kitörése és vulkán szétrobbanása egy olyan árhullámot indított el, mely Jáva és Szumátra partjait pusztította el. Becslések szerint 27 m magas hullámok pusztítottak.

⁴ 1755 The Great Lisbon Earthquake and Tsunami, Portugal
<http://www.sms-tsunami-warning.com/pages/tsunami-portugal-1755#.VS1dOfBsZpl> (Megnyitva 2015. június 5.)

⁵ Kendrick, T. D.: The Lisbon earthquake, 1955. Chapter Two: The Lisbon Earthquake, p. 45

legnagyobb erejű földrengése volt. Tíz perc alatt három különálló rengés volt. Az első rengést egy még erősebb második rengés követte, amely lerombolta az épületeket. A jelentések szerint a második rengés során a remegés és a talajmozgások három és fél percig tartottak. Gigantikus, 5 méter széles repedések keletkeztek Lisszabon központjában. A harmadik rengés kevésbé volt erős.

A legnagyobb pusztítást délnyugat Portugáliában okozta, de jelentős károk keletkeztek az afrikai Marokkóban és Algériában is. Algír városa teljesen elpusztult, Tanger nagy emberveszteségeket és jelentős károkat szenvedett. A földrengés különösen pusztító volt Marokkóban, ahol közel 10.000 ember vesztette életét. A tengerparti városokban - Rabat, Larache, Asilah, és Agadir - nagy károkat okozott. Még az országok belsejében fekvő városok Fez, Meknes, Marrakesh is károkat szenvedtek, mecsetek, zsinagógák és épületek omlottak össze. Meknesben a földrengés emberéletben is nagy veszteséget követelt. A lisszaboni földrengés jelentős károkat okozott Spanyolországban, Madridban és Sevilleben is.

A rengéseket érzékelték Franciaországban, Svájcban, Itália északi részén és a távoli Finnországban is.⁶

Lisszabon Európa egyik legrégebbi városa, a dicső múlt emlékeire mégis nehéz rábukkanni, kettőszázhatvan éve egy merőben más város állt, a hatalmas portugál világbirodalom szívében, míg el nem jött a katasztrófa napja. Lisszabon virágzó város volt, özönlött az arany és a drágakő a kincstárba a gyarmatokról, a braziliai bányákból.⁷ A királynak több aranya volt, mint az európai összes uralkodójának, de temérdek kincs áramlott a katolikus egyházhoz is. Lisszabon az akkori világ egyik leggazdagabb városa, London és Amszterdam után Európa legforgalmasabb kikötője volt. Lisszabon belvárosa két hegyen és a köztük lévő sík részen terül el. Az 1755-ös földrengés során a Baxia negyed legszebb épületeiből is sok elpusztult a bennük lévő arannyal, értékes bútorokkal és festményekkel együtt. 1755. november elseje, mindenszentek napja, a katolikus egyház egyik legfontosabb ünnepe volt. Tízezrek ünnepeltek és imádkoztak a templomokban. Lisszabonban akkor 40 parókia templom, 90 kolostor és 130 kápolna volt. A települést mélyen átította a vallásosság, Lisszabon az Isten földi városa volt. Mindenki azt gondolta, hogy az az utolsó hely a világon, ahova Isten haragja lesújthat.

A gazdagság és a ragyogás mellett az egyház hatalmának sötét oldala, az inkvizíció több évszázados terrorja is jelen volt, amely védelmezte a katolikus hitet és irtotta az eretnekeket.⁸ A Rossio-tér (Praca Rossio) volt az inkvizíció központja. A városban virágzott a katasztrófaturizmus, a város apraja-nagyja kiment a térre, hogy lássa az eretnekek máglyahalálát. A lisszaboni nemzeti levéltárban őrzik az inkvizíció feljegyzéseit, amely szerint a megvádoltakat előbb elmarasztalták eretnekség vádjában, ezt követően kiközösítették őket az egyházból, ezután a világi hatóság ítélte őket halálra.

---

⁶1755 The Great Lisbon Earthquake and Tsunami, Portugal <http://www.sms-tsunami-warning.com/pages/tsunami-portugal-1755#.VS1dOfBsZpl> (Megnyitva 201. június 5.)

⁷ 1690-es években fedezték fel a később Minas Gerais néven elhíresült közép-braziliai aranybányát, amely óriási aranykészleteket rejtett.

⁸ Az intézményes alapon működő portugál inkvizíció 1531-1821 között működött.

A FÖLDRENGÉS

1755. november elsején, mindenszentekkor, a templomban zsúfoltak voltak a padsorok, a főhajó tele volt emberekkel. Az arisztokraták és a nemesek az első padsorokban foglaltak helyet, a hátsó traktusban ültek az alacsonyabb rangú polgárok. A mise közepénél az egész templom heves remegésbe kezdett, gyertyák dőltek el és oszlopok omlottak össze, teljes volt a pánik. Az emberek nem tudták, hogy mi történik körülöttük. Sokak számára valósággá vált mind az, amit a Jelenések Könyvében⁹ leírtak. Hatalmas kődarabok és tetőgerendák hullottak rájuk, a hívők sikítottak. Azt hitték az Isten azon a különleges napon, különleges büntetést mért rájuk. A város az apokalipszis helyszíne lett. Pár perc kellett mindösszesen a portugál gyarmatbirodalom központjának térdre kényszerítéséhez.

A szökőár

A földrengés utáni percekben a Rossio-téren teljes volt a káosz, az utcák megteltek emberekkel, akik feszületet szorongatva imádkoztak. A papok azt mondták nekik, hogy bánják meg bűneiket, mert emiatt sújtja ez a katasztrófa Lisszabont. A királyi város legnagyobb része elpusztult. Ám azoknak, akik a téren kerestek menedéket, mindez még csak a rájuk váró borzalom kezdete volt. Közvetlenül a földrengés után túlélők ezrei egy biztonságosnak vélt helyre, a Tejo folyó (latinul Tagus) melletti nyílt terepre igyekeztek, azt hitték megvédi őket a tüzeztől és az utóregések miatt lehulló törmelékektől. Sokan a tengeren kerestek biztonságot, vagy a Tejo folyón horgonyzó hajókon.

Abban az időben az emberek nem rendelkeztek ismeretekkel a földrengéseket követő árhullámokról. Nem tudták, hogy a tenger, és az óceán alatti földrengések, nagyméretű tenger alatti csuszamlások hatalmas tömegű vizet mozgathatnak meg. Nem tudták, hogy a földrengést szökőár követheti, nem voltak ilyen tapasztalataik.

A partoktól több mint 200 kilométerre, a földrengés több trillió liter vizet mozdított meg. A földrengés után kialakult cunami alig egy óra alatt érte el Lisszabont. Mielőtt a hatalmas vízfal lecsapott kikötőre, a tenger vize visszahúzódott, feltárta az elsüllyedt rakományokat és hajóroncsokat. Az emberek nem tudták a víz visszahúzódásának okát és veszélyeit, ott maradtak a partvonal mentén és bámulták a feltárult tengerfeneket. Ekkor még azt sem tudták, hogy a cunami egymást követő hullámokból áll. Az első szökőár hullámot még kettő követte, amelyek lecsaptak a partra, majd embereket és törmeléket sodortak ki a tengerre. Hatalmas szökőár hullám öntötte el a kikötőt és a belvárost, hömpölyögött a Tejo folyón fel. A város nyugati részén, Junqueria és Alcãntara közötti területet rongálták meg legsúlyosabban a hullámok.

A cunami végigpusztította a partvidéket és a folyótorkolatot, az épületek, lakónegyedek kártyavárként összeomlottak, a szökőár a hajókat is felborította és elsüllyesztette. A vízoszlop magassága Lisszabonnál becslések szerint legalább 6 méter volt, de egyes partszakaszon ezt többszörösen meghaladhatta. Portugália nyugati partján számos

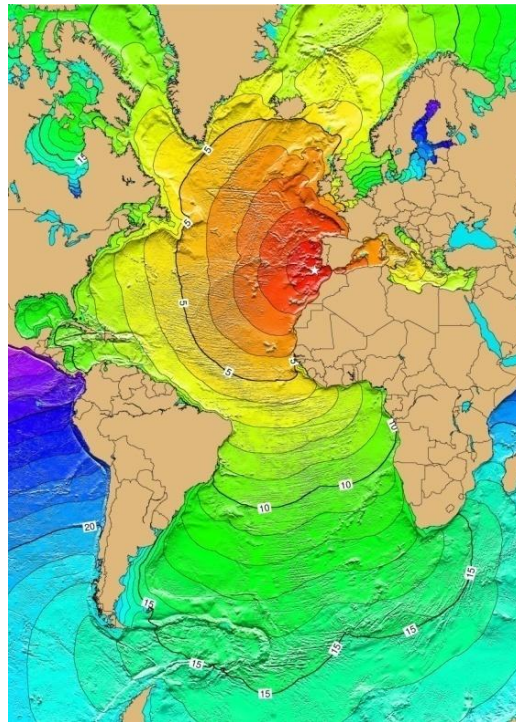
---

⁹ http://bibliatarsulat.hu/wp-content/uploads/2012/06/mbta_jel_probakiadas.pdf (Megnyitva 2015. május 28.)

A Jelenések Könyve, más néven János jelenései vagy Apokalipszis a Biblia újszövetségi iratainak részét képező görög nyelvű ókeresztény mű.

várost (Cascais, Peniche, Setubal, Algarve) pusztított el a szökőár. Hatását a környező országokban is érzékelték. Délnyugat-Spanyolországban is pusztított (Cadiz, Huelva) a szökőár, a hullámok behatoltak a Guadalquivir folyóba és elérték Sevillet. A Madeira-szigetekenél a hullámok magassága 15 méter volt.

A szökőár súlyos károkat és haláleseteket okozott Marokkó nyugati partján (Tanger, Agadir) is. Ceutában a szökőár még erős volt, de a Földközi-tengeren gyorsan lecsillapodott. Gibraltárnál a tenger szintje két méterrel emelkedett meg.¹⁰ A szökőár csökkenő intenzitással elérte Franciaország, Nagy-Britannia, Írország, Belgium és Hollandia partjait. A cunami délutánra átkelt az Atlanti-óceánon, és egyméteres tengerszint-emelkedést okozott a Kis-Antillák szigetvilágában (Antigua, Martinique, Barbados).¹¹ A hatalmas szökőár, melynek sebessége a 800 kilométer/órát is elérte, százakkal végzett. A vízfal visszahúzódása után, egy újabb rémálmom kezdődött, az egyre terjedő tűzvész.

Az 1755. november 1-jei földrengés utáni cunami hullámok terjedése¹²

¹⁰ 1755 The Great Lisbon Earthquake and Tsunami, Portugal <http://www.sms-tsunami-warning.com/pages/tsunami-portugal-1755#.VS1dOfBsZpl> (Megnyitva 201. május 24.), Jan T. Kozak-Charles D. James: Historical Depictions of the 1755 Lisbon Earthquake, <http://nisee.berkeley.edu/lisbon/> (Megnyitva 2015. április 14.)

¹¹ A lisszaboni földrengésről lásd Balázs Bálint: Első modern katasztrófa című cikkét.

¹² Forrás: „Lisbon 1755 tsunami travel times” by NOAA's National Geophysical Data Center (NGDC) - http://www.ngdc.noaa.gov/hazard/icons/1755_1101.jpg (Letöltve 2015. július 7.)

A pokoli tűzvész

A földrengés előtt gyertyák ezreit gyújtották meg mindenszentek ünnepén. Amikor minden összeomlott, tüzek lobbantak fel, estére feltámadt a szél. A szűk utcák a lehullott törmelékkel megakadályozták a hozzáférést a tűzfészekhez. A lángok elborították az egész várost, a több száz fellobbanó tűz néhány órával a földrengés után szétterjedt, és egyetlen nagy tűzvészé egyesült. 1755. november másodikán a földrengés és a szökőár után gigászi tűzvész pusztított Lisszabonban. A város domborzata „tökéletes” hely volt ehhez, a Rossio-tér, mögötte a Terreiro do Paço-tér, a kettő között a mélyen fekvő terület Baixa negyed, a város központja, olyan volt, mint egy nagy tál. A meredek hegyvel körülvett terület, menekülési lehetőségek híján olyan volt, mintha a pokol tüze zúdult volna Lisszabonra, egyes források szerint a hőmérséklet elérte az ezer Celsius fokot és több napon át tombolt. Tizenkét óra leforgása alatt Lisszabon teljesen átalakult. A földrengés, a cunami és a tűzvész után az egykori aranyváros, Európa egyik leggazdagabb városa porig égett, és romokban állt.

Rablás, fosztogatás, erőszak

A katasztrófa után bandák lepték el a várost. A börtönök falai megrepedtek és a bűnözők szabadultak ki a városi börtönből, akik elérték Cidade Baixát, az alsóvárost, városszerte randalíroztak, fosztogattak, teljes volt az apokalipszis, tolvajok, csavargók és gonosztevők lepték el a város központját. A földrengés, a cunami és a tűzvész után, Lisszabon egy katasztrófa sújtotta rémálom volt. A pusztítás leírhatatlan volt. Lisszabon nagy katedrálisai, a Basilica de Santa Maria, a São Vicente de Fora, a Sao Paulo, a Santa Catarina, a Misericordia összeomlottak. A királyi palota pusztulását az alexandriai könyvtár megsemmisüléséhez hasonlították. Lisszabon épületeinek nyolcvanöt százaléka elpusztult, köztük a híres paloták, könyvtárak és múzeumok. A Phoenix Opera, amelyet mindössze hat hónappal korábban nyitottak meg, és a királyi palota (Royal Ribera Palace) porig égett.¹³ Nem volt búvóhely, biztonság, élelem és a túlélők számára nem voltak tabuk, kannibalizmus is előfordult.

A SZEMTANÚK BESZÁMOLÓI

A lisszaboni katasztrófát túlélők beszámolóit teszik lehetővé a történések hiteles leírását, az események értékelését. Lisszabon, a hatalmas birodalom kereskedelmi fővárosa, nagyszámú külföldi kereskedő, iparos és hajós otthona volt. A katasztrófa túlélői a családtagoknak, barátoknak és az üzleti partnereiknek leírták a túlélés körülményeit és tapasztalataikat. A Lisszabont romba döntő földrengésről, a városra lecsapó cunamiról, a mindent elpusztító tűzvészről Daniel Bradock brit kereskedő leírásából értesült többek között a világ. Egy

---

¹³ 1755 The Great Lisbon Earthquake and Tsunami, Portugal
<http://www.sms-tsunami-warning.com/pages/tsunami-portugal-1755#.VS1dOfBsZpl> (Megnyitva 201. május 24.)

külföldi Lisszabonban címmel vetette papírra, az Európa többi részét is megrázó szörnyű események krónikáját.¹⁴

Richard Goddard, a swindoni anglikán lelkész a túlélők egyike volt, aki leveleiben¹⁵ részletes, személyes, és nagyon tanulságos leírását adja az eseményeknek.¹⁶ 1755. október 22-én elindult meglátogatni a fiatalabb kereskedő testvérét Ambrose-t. Azt remélte, hogy egy kellemes és eseménytelen telet tölt el a portugál fővárosban. Lisszabonba egy ún. csomag hajón (packet ship) hajózott, amely általános volt a tizennyolcadik századi szállításban, leveleket, árukat, és utasokat szállított a nagykövetségek és a gyarmati birtokok között az egész birodalomban. A katasztrófa reggelén felment a város legmagasabb pontján található Szent György-hegyi kilátóba. Amikor a remegés kezdődött, sok más szemtanúhoz hasonlatosan azt hitte, hogy szekerek közelednek. A föld mozgása annyira felerősödött, hogy nehéz volt megállnia a lábán, egy közeli zászlórúdba kapaszkodott, ez mentette meg a leeséstől. Mivel a lelkésznek volt órája, így egyedülálló módon rögzítette a földrengés időpontját: 9 óra 47 perc.

Levelében részletesen leírja a földrengés során átélt élményeit. *„Szavakkal nem lehet kifejezni a borzalmas helyzetem abban a pillanatban, a város majdnem teljes sötétségbe borult, romokba dőlt, az emberek sikoltoztak és kegyelemért könyörögtek, a föld remegett, azt várták, hogy bármelyik pillanatban elnyeli őket.”*¹⁷ A bajait még tetézte, hogy alig beszélt portugálul, alig ismerte a romokban heverő várost. Tizenegy órakor erős utóremegés rázta meg a város. Rémtűnt katolikus hívők feszülettel és szentképekkel futottak az utcákon a világ végétől tartva. Tiszteletreméltó anglikán lelkészként szembesült a bálványimádás és a babona különleges keverékével. Amikor tömeg körülvette és portugál nyelven kérdezték, megrémült, hogy a katasztrófa okozójának tartják és protestáns hite miatt atrocitás éri. Bizonygatta a tömegnek, hogy keresztény, de egy pap ennek ellenére megkeresztelte, így szerezve érdemeket egy hitetlen lelki üdvének megmentésével.

Goddard leírja a cunamit is. A tenger a Tejo folyón óriási hullámokban betört az alsóvárosba, elpusztítva azt, emberek a magasan fekvő Szent György-hegyre menekültek. Láta a városrész pusztulását, a Santa Maria Maior katedrális összeomlását, és a tüzek kitörését városszerte. A katasztrófa után a brit honfitársaival kimenekült a városból, a kétföldnyire fekvő Marvilába. Becslése szerint mintegy 30 000 ember halt meg a komplex katasztrófa során.¹⁸

A London Magazine 1755. decemberi számában a lisszaboni földrengés okozta eseményekről és jelenségekről írtak. A földrengést a Spanyol Királyságban is érzékelték,

---

¹⁴ Disasters that changed the World, (Terramoto de 1755) Perfect Storms: Gods Wrath, Lisbon, <https://www.youtube.com/watch?v=1qtXI3WXGVA> (Megnyitva 2015. június 5.)

¹⁵ Az öt levélből négyet a British Library Manuscript Collection-nak Capt John Goddard adományozott 1990-ben. Az ötödik levél a Swindon and Wiltshire History Centre, National Archives-ban található meg.

¹⁶ Mark Molesky: The Vicar and the Earthquake: Conflict, Controversy, and a Christening during the Great Lisbon Disaster of 1755, [e-Journal of Portuguese History](#), vol.10 no.2 Porto 2012

¹⁷ Molesky i. m. 5. oldal

¹⁸ Molesky i. m. 9. oldal, Goddard az ötödik 1756. március 30-kelt levelében írta, hogy még a nyarat is Lisszabonban tölti a brit közösség lelkészeként.

érintette a Gibraltári-szorost, és Cadiz környékét is. Az első rengés után egy órával megemelkedett a tenger és 30 láb magasságú hullámok csaptak le a partokra. A beszámoló szerint mintegy 70 ezer portugál vesztette az életét. Megemlítik továbbá, hogy december 11-én, a lisszaboni postán feladott leveleket vitt Angliába a Linthorn kapitány vezette St. George hajó. A levelek részletes beszámolót tartalmaztak a november 1-jei földrengésről, a rengés kezdetét háromnegyed tízre téve. A tudósítás megemlíti, hogy később két erős utóregést észleltek, és az azóta eltelt időszakban is mindennaposak voltak az utóregések.¹⁹

Abraham Castres a portugál királyságba delegált követ november 6-án írt levelében megemlíti, hogy a lisszaboni háza túlélte ugyan a földrengést, de jelentősen megrongálódott, ennek ellenére így is sok barátjának nyújtott menedéket.²⁰ A földrengésről szóló első hírek zavarosak és néha egymásnak ellentmondóak voltak. Különböző becslések láttak napvilágot a lisszaboni katasztrófa áldozatainak számáról. A *The Caledonian Mercury* a november 27-i számában madridi földrengésről ír, majd a december 2-i számában azt írták, hogy az egész történetet Párizsban találták ki. A madridi udvarban élő Sir Benjamin Keene kapta az első híreket a katasztrófáról. Ő november 10-én levelet írt Sir Robinsonnak Londonba, ez tekinthető az első hiteles információnak, amely a lisszaboni katasztrófáról beszámolt.²¹ Keene levelén alapul a *The London Gazette* november 29-i tudósítása, amelyben írtak a mindenszentek napján bekövetkezett földrengésről, a pusztításról és a tűzvészről.²²

A 19. századi Európa felfedezte az információ hatalmát, az újságok lehetővé tették a polgároknak, hogy direkt módon kövessék a világban zajló legfontosabb eseményeket. A lisszaboni földrengés európai vezető hírré vált. A lisszaboni földrengés után, az európai nagyhatalmak (Spanyolország, Franciaország, Anglia, a német államok, Hamburg és Danzig) anyagi- és pénzügyi segítyt nyújtottak a portugáloknak, élelmiszert, építőanyagot, szakértőket, mesterembereket, kézműveseket, építészeket és megfigyelőket küldtek az országba. Ez volt az első modernkori humanitárius segítségnyújtási akció.²³

---

¹⁹ *The London Magazine*, December 1755, Vol. XXIV. Account of the late Earthquakes p. 585-587. <http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=londonmag> (Megnyitva 2015. július 7.)

²⁰ *The London Magazine* i. m. 587. oldal

²¹ Helena Murteira: The Lisbon earthquake of 1755: the catastrophe and its European repercussions, *Economia Global e Gestão* (Global Economics and Management Review), Lisboa, vol. 10 (2004), p. 79-99.

²² Helena Murteira i. m. 81. oldal

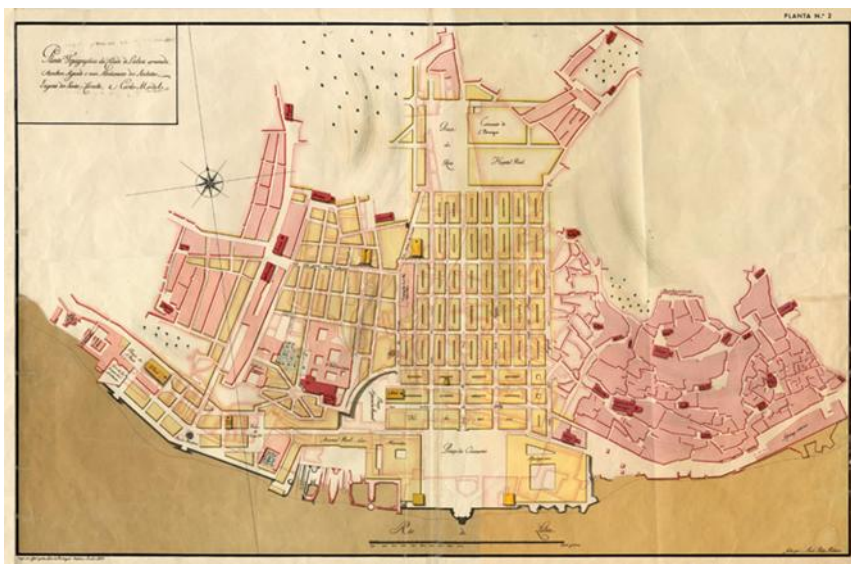
²³ Ana Cristina Araújo: The Lisbon Earthquake of 1755–Public Distress and Political Propaganda, https://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/issue7/html/aaraujo_main.html (Megnyitva 2015. április 4.) és Helena Murteira i. m. 87. oldal

LISSZABON ÚJJÁÉPÍTÉSE

A földrengés után I. József (José Manoel Francisco António Inácio Norberto Agostinho de Bragança) portugál király főminiszterére, Sebastião José de Carvalho e Melo, a későbbi Pombal márkira²⁴ várt Lisszabon megmentése. Első intézkedésként a polgári rendet akarta helyreállítani a városban, hogy a földrengés után kaotikus állapotokat megfékezze. A lopást, a fosztogatást, a gyilkosságokat vaskézrel felszámolta. A városba vezényelte a hadsereget, bitófákat ácsoltatott, amit a parancsára, elrettentésül különösen magasra építettek, hogy mindenki lássa a kivégzetteket. A *The Gentleman's Magazine* november 20-i számában arról tudósított, hogy rablókat, fosztogatókat fogtak el és végeztek ki, többek között angol tengerészeket, akik a királyi palota és kápolna romjai között fosztogattak. Voltak közöttük francia és spanyol katonaszökevények és a börtönből kiszabadultak.²⁵

Pombal márki minél hamarabb vissza akarta állítani a normális városi életvitelt, hogy további társadalmi és gazdasági katasztrófát akadályozzon meg. A felvilágosodás racionális elvei alapján álmodta meg az új Lisszabont. 1756 elején hatékony és ellenőrzött újjáépítési folyamat indult, elfogadták az első újjáépítésre vonatkozó jogszabályt, hadmérnökök csapata kezdte az új városrész tervezését. A márki, aki a portugál felvilágosodás meghatározó alakja volt, áttekinthető szerkezettel és neoklasszikus épületekkel gondolta újra a belvárost, megrajzoltatta az új városterv körvonalait. A tiszteletére adták a "Pombalina" kiegészítő nevet a Baixa negyednek. Az építési terveket többek között Manuel da Maia, Eugénio dos Santos és Carlos Mardel portugál hadmérnökök készítették.²⁶ Az új épületeket földrengés és tűzbiztosra tervezték. A Baixa negyed szabályos, egyenes utcák és mellékutcák alkotják, azt a csodás látképet, ami 250 év múltán is Lisszabon emblemikus képét mutatja.

Lisszabon-Baixa negyed újjáépítési terve 1756²⁷

²⁴ Jelentős diplomáciai karriert futott be Londonban és Bécsben, kül- és hadügyminiszter volt, I József király 1756 májusában államtitkárnak nevezte ki.

²⁵ Further particulars of the Earthquake at Lisbon, *Gentleman's Magazine*, November 20, 1755 <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015020178300;view=1up;seq=645> (Megnyitva 2015. július 26.)

²⁶ Helena Murteira i. m. 90. oldal

²⁷ Plànol de Lisboa, <http://www.revistadiagonal.com/articles/ciutats/praca-do-rossio/> (Letöltve 2015. július 7.)

Pombal márki helyreállította a közrendet és az intézmények működését, biztosította a főváros ellátását, és menedzselte a város újjáépítési folyamatát. A felvilágosodott márki elrendelte egy modern nemzeti szeizmológiai felmérés végrehajtását, amely nagy tudományos, politikai és társadalmi hatású és jelentőségű volt. 1756. januári felmérés olyan kérdéseket tartalmazott, amely a természet közvetlen megfigyelését, a földkéregben, a hidroszférában és a klímában bekövetkezett anomáliák objektív leírását tűzte ki célul. Az országos felmérés célja volt, hogy felfedezze a természeti katasztrófák okait és eredetét, minimalizálja a jövőbeli kockázatokat és felmérje a földrengés okozta károkat.²⁸ A felvilágosodás eszményének megfelelően elhatárolta a természeti jelenségeket az isteni akarattól.

Annak érdekében, hogy a sajtóhíreket, a tájékoztatást és a kommunikációt megalapozza, Pombal márki a kor neves íróiból csoportot hozott létre. Feladatuk a földrengésről, a polgári védelemről és a lisszaboni rekonstrukcióról szóló hírek ellenőrzése volt. Fontos szerepük volt a katasztrófáról szóló tájékoztatásban. Írókat, matematikusokat, csillagászokat, fizikusokat, akadémikusokat, orvosokat, tanácsadókat, filozófusokat, teológusokat mozgósított a cél érdekében. 1756. november 11-én jelentést tett közzé, amely decemberben Párizsban jelent meg. Megjelentették 1757-ben a Jacques Philippe le Bas által készített, a földrengés utáni Lisszabont ábrázoló metszeteket a romba dőlt nevezetes épületekről: a Praça da Patriarcal, az Operaház, a Santa Maria Bazilika, a São Roque torony, a São Nicolau és a São Paulo templomok láthatók rajtuk.²⁹

MÉRFÖLDKŐ AZ EURÓPAI TÖRTÉNELEMBEN

A középkori várossal együtt örökre eltűnt a középkori gondolkodás is. A katasztrófa után az Isten és az ember kapcsolatáról vita kezdődött. Ha az Isten haragja mindenszentek napján csapott le, amikor a városlakóinak többsége misén volt, akkor vajon mit jelentett ez. Tízezrek haltak meg templomba menet és a templomokban. A sors keserű fintora, hogy a bordély negyed viszont épségben megmaradt. Mit gondolhattak a túlélők az isteni jóságról és igazságosságról?

A lisszaboni földrengés mérföldkövet jelentett az európai történelemben, mert az emberek ekkor kezdték a természetet és a természeti katasztrófa okait kutatni. Addig a katasztrófákat Isten akaratának, büntetésének tekintették, úgy hitték, hogy a bűneik miatt sújtott le rájuk Isten haragja. Isten büntetése vagy természeti katasztrófák sorozata volt az, ami elpusztította a portugál fővárost? Az emberek a lisszaboni földrengés után vették elsőként fontolóra azt a lehetőséget, hogy természeti katasztrófa történt. Pompei óta nem volt Európában ilyen mértékű pusztítás. Egyes becslések szerint Portugália az éves bevételének a felét veszítette el a katasztrófában, Lisszabon a lakosságának mintegy felét.

---

²⁸ Ana Cristina Araújo i. m. 5. oldal

²⁹ Helena Murteira i. m. 80. oldal

Több mint 200 éven át a portugálok Isten akaratából hajóztak az óceánon, hogy a dicsőségből és az aranyból világbirodalmat építsenek fel. De sem az Isten, sem az arany nem mentette meg őket, amikor megmozdult a föld, megemelkedett a tenger, és tűz emésztette fel a városukat. A lisszaboni 1755-es katasztrófa megfordította a történelmet. Megpróbálták a katasztrófa okát racionális okokkal magyarázni és értelmezni. A lisszaboni földrengés, amelyhez hasonlót ritkán tapasztalt meg az emberiség megrázta az európai gondolkodókat is. A felvilágosodás filozófusai írtak az eseményről. A katasztrófa után Voltaire megírta a *Candide* vagy az *optimista világnézet* című nagysikerű regényét. A főhőse túlélte a lisszaboni földrengést és megkérdőjelezte az Isten által irányított univerzum ősi bizonyosságait.

Voltaire leírta a földrengés, a szökőár és a tűzvész pusztítását. *„Alig hogy a városba értek, siratva jóltevőjük halálát, midőn egyszerre megrendült lábuk alatt a talaj; a tenger tajtékozva önti el a kikötőt, összetöri a partnál horgonyzó hajókat, hamu és lángfolyamok öntik el az uccákat és nyilvános tereket; a házak összeomlanak, a tetők a fundamentumokra fordulnak és a fundamentumok a földdel egyenlővé lesznek: harmincezer mindennemű és kora ember lelte halálát a romok között.”*³⁰ Írt arról is, hogy a katolikus egyház a földrengés után eretnekek máglyára küldésével akarta megakadályozni a további földrengést. *„A földrengés után, mely Lisszabon városát háromnegyed részben eltemette, az ország bölcsei nem tudtak hathatósabb módot kitalálni a teljes pusztulás elkerülésére, minthogy egy szép eretnek-égetést rendeznek a nép megnyugtatására. A Coimbre-i tudományegyetem megállapította, hogy néhány személynek fényes szertartások között, lassu tűzön való elégetése csálhatatlan titka annak, hogy a földrengést megakadályozzák.”*³¹

ÖSSZEGZÉS

A lisszaboni természeti katasztrófa előtt nem rendelkeztek az emberek ismeretekkel a földrengések és az utána kialakuló szökőárok kapcsolatáról. Az anyagi javakban és az emberéletekben bekövetkezett veszteségek döbbsentették rá és készítették az embereket a természeti jelenségek okainak vizsgálatára, megértésére, a következményeinek felszámolására és tudatos lépésekkel azok megelőzésére. A földrengés rendkívül sok területen gyakorolt befolyást a 18. századi Portugália és Európa életére és gondolkodására. A lisszaboni földrengés volt az első, amelynek nagy területre kiterjedő hatásait tudományosan tanulmányozták, végül ez vezetett a modern szeizmológia és földrengés-előjelzés megszületéséhez.

A korabeli sajtó lehetővé tette, hogy a világ értesüljön a Lisszabont és az Atlanti-óceán partvidékét sújtó természeti katasztrófáról. A katasztrófa és a pusztítás mértéke megmozgatta

---

³⁰ Voltaire: *Candide* vagy *Az optimista világnézet*, <http://mek.oszk.hu/09700/09767/09767.htm#7> (2015. április 25.)

³¹ Voltaire i. m. Hatodik fejezet. Ünnepelesen máglyát raknak, hogy eretnek-égetéssel akadályozzák meg a földrengést; *Candide*-ot megbotozzák.

Európát, pénzzel, segélyekkel, szakemberekkel járultak hozzá a portugál főváros újjáépítéséhez, a katasztrófa következményeinek felszámolásához. Ez volt az első modernkori humanitárius segítségnyújtási akció, amely során Európa nagyhatalmai a szörnyű veszteségekről értesülve, anyagi-és pénzügyi segítséget nyújtottak a portugáloknak.

A járványok és a fertőzések terjedésének megakadályozása érdekében a halottakat elszállították a városból és a tengerbe süllyesztették. Fontos volt a közrend és az intézmények működésének helyreállítása a földrengés, a cunami és a tűzvész komplex katasztrófája után. Megfékeztek a tüzeket, eltakarították a romokat, vasszigorral csaptak le a fosztogatókra, rablókra, gyilkosokra, kiemelten fontos volt az életben maradt lakosság ellátása élelemmel és iható vízzel. A rémhírkeltés és a pánik megakadályozása érdekében a tömegtájékoztatót és kommunikációt ellenőrzés alatt tartották, hiteles, pontos és ellenőrzött sajtóhíreket adtak ki és juttattak el a nemzetközi sajtóhoz.

A modern várostervezés egyik klasszikus példája Lisszabon, a Baixa városnegyed modern sakktabla alaprajz szerint, tudatosan tervezték meg és építették újjá.

A mai Lisszabon-Baixa negyed³²

A nagy lisszaboni földrengés térdre kényszerítette a portugál birodalmat, és alapjaiban rengette meg az istenbe vetett hitet. Az egész Európát is megrázó katasztrófa, mérföldkő volt az európai civilizáció történetében és a mai napig mély nyomokat hagyott.

³² Balázs Attila: Lisszabon, a Baixa és az Avenida da Liberdade
<http://varosepito.blogspot.hu/2011/09/lisszabon-baixa-es-az-avenida-da.html> (Letöltve 2015. július 6.)

FELHASZNÁLT IRODALOM, FORRÁS

- [1] Araújo, Ana Cristina: The Lisbon Earthquake of 1755–Public Distress and Political Propaganda
https://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/issue7/html/aaraujo_main.html (Megnyitva 2015. április 4.)
- [2] Balázs Bálint: Az első modern katasztrófa: Lisszabon elpusztulása, 2005. október 31.
<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=10843> (Megnyitva 2015. április 4.)
- [3] Blanc, Paul-Louis: The Atlantic Tsunami on November 1st, 1755: World Range and Amplitude According to Primary Documentary Sources, Chapter 20. p. 423-446. In: The Tsunami Threat – research and technology, Edited by Nils-Axel Mörner, 2011
<http://cdn.intechopen.com/pdfs-wm/13093.pdf> (Megnyitva 2015. május 24.)
- [4] Rev. Charles Davy: The Earthquake at Lisbon, 1755,
<http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1755lisbonquake.asp> (Megnyitva 2015. április 28.)
- [5] The Gentleman's Magazine online elérhető kiadásai
<http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=gentlemans>
- [6] The Gentleman's Magazine 1755, November 29
<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hw2932;view=1up;seq=569> (Megnyitva 2015. május 24.)
- [7] Kendrick, T. D.: The Lisbon earthquake, J.B. Lippincott Company, New York, 1955. p. 255
<https://archive.org/stream/lisbonearthquake010555mbp/#page/n9/mode/2up>
- [8] Kozak, Jan T. – James, Charles D.: Historical Depictions of the 1755 Lisbon Earthquake:
<http://nisee.berkeley.edu/lisbon/> (Megnyitva 2015. április 14.)
- [9] Kozák, Jan: Bylo jednou jedno zemětřesení, Lisabonská tragédie 1. listopadu 1755
Vesmír 90, 632, 2011/11
<http://casopis.vesmír.cz/clanek/bylo-jednou-jedno-zemetreseni> (Megnyitva 2015. május 14.)
- [10] The London Magazine, December 1755, Vol. XXIV
Account of the late Earthquakes p. 585-587.
<http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=londonmag>
<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015021267748;view=1up;seq=627;size=125>
(Megnyitva 2015. április 24.)
- [11] Molesky, Mark: The Vicar and the Earthquake: Conflict, Controversy, and a Christening during the Great Lisbon Disaster of 1755
e-Journal of Portuguese History, vol.10 no.2 Porto 2012
http://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/issue20/pdf/v10n2a04.pdf (Megnyitva 2015. április 24.)

[12] Murteira, Helena: The Lisbon earthquake of 1755: the catastrophe and its European repercussions, *Economia Global e Gestão (Global Economics and Management Review)*, **Lisboa, vol. 10 (2004), p. 79-99.**

<http://lisbon-pre-1755-earthquake.org/the-lisbon-earthquake-of-1755-the-catastrophe-and-its-european-repercussions/> (*Megnyitva 2015. április 24.*)

[13] Pereira, Alvaro S.: The Opportunity of a Disaster, The Economic Impact of the 1755 Lisbon Earthquake

<https://www.york.ac.uk/media/economics/documents/cherrydiscussionpapers/0603.pdf>

(*Megnyitva 2015. április 14.*)

[14] Tarján M. Tamás: 1755. november 1. - A nagy lisszaboni földrengés, Rubicon Online,

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1755_november_1_a_nagy_lisszaboni_foldrenges/

(*Megnyitva 2015. április 2.*)

[15] Stejskal, Jan: Lisabonská katastrofa – Zemětřesení a tsunami může způsobit zkázu i v Evropě

<http://ekolist.cz/cz/publicistika/priroda/lisabonska-katastrofa-zemetreseni-a-tsunami-muze-zpusobit-zkazu-i-v-evrope> (*Megnyitva 2015. május 31.*)